

"לתערוכה עצמה
אני כבר לא אניע":
העבודה האחרונה
של האוצר יונה
פישר לפני מותו

יונה פישר, חתן פרס ישראל שמת לפני שישה חודשים
בגיל 90, הקדיש את השנה האחרונה בחייו לאצור
תערוכה לעליזה אולמרט. אלמנתו נחמה וקולגות

מעולם האמנות מספרים על האיש בעל טביעת העין החד פעמית שגילה את משה קופפרמן, לאה ניקל ורפי לביא וטיפח בביתו אוסף של "שמונצעס" שכולם בצבע ירוק

+ תקציר הכתבה ב-67 מילים

השלט על דלת הבית בתל אביב מספר שכאן מתגוררים "נחמה קפלן ויונה פישר". הבית עצמו רחוק מלהיראות כמו דירה תל אביבית שגרתית. מסדרון מוביל לחלל, שמוביל למסדרון אחר, שמוביל לחדר אורחים א', שמוביל לעוד מסדרון, שמוביל לחדר אורחים ב' ושוב מסדרון ושוב חדר וכך הלאה. כמעט שלא קיימות דלתות במבוך הביתי הזה. אבל החללים עמוסים באוסף האמנות המינימליסטית של פישר ובסדרת תמונות צבע אירופאיות מהמאה ה-19. לצד "שמונצעס" שנחמה נהנית לקושש יש שלל אוספים של חפצים וכלים של

גיל ריבה

התראות במייל

22 בספטמבר 2022

פישר, שהמכנה המשותף ביניהם הוא צבע ירוק־תפוח. יש בהם טוש ירוק שלא עובד, מספריים ירוקים שהזמן שחק, מצת ירוק ישן, שרוך נעל ירוק, שאריות של נרות ירוקים, קשים ירוקים לשתייה, משקפי קריאה במסגרת ירוקה וגם בלון ירוק שפעם היה מלא אוויר.

שלום, עירית

הארץ

ניווט חיפוש

והוא כמובן טעה", אומרת נחמה בנחרצות כשהיא מניחה על השולחן צלוחיות ירוקות מלאות עם כיבוד קל, ירוק כמובן (אפונת ווסאבי, פיסטוקים ועגבניות שרי שעוד לא הבשילו לגמרי). היא מתרוצצת בין ארונות המטבח בניסיון למצוא עוד ראיות לאובססיית הירוק־תפוח של בעלה. "זה באמת חשוב לי שתראה את האוסף הירוק שלו ואם יונה יקפוץ במקרה — שיראה ששמרתי לו על האינטרסים", היא אומרת ופותחת עוד ארון, מוציאה מתקן ירוק לקיסמי שיניים ומתיישבת על כיסא העץ הירוק במטבח. "אני אומרת לך שהיינו

'מ'אזדה'ביים', לא אוהבים", היא מדגישה.

נחמה היא כנראה האדם היחיד שמרשה לעצמו לדבר על האוצר המנוח באופן בלתי אמצעי וללא חרדת קודש, מה שהיה נחשב למעשה חצוף עד אסור ביקום האמנותי המקומי. פישר, שכבר ב-1977 זכה בפרס ישראל, נחשב למי שגילה יותר אמנים מכל אוצר אחר בארץ. "יונה הוא קדוש", אומרים יודעי דבר. "יונה הוא גאון"; וגם: "יונה הוא ה'אוצר' העברי הראשון".

מעל דלת חדר העבודה שלו תלוי שלט ממוסגר עם הכתובת "עבודה עברית" של האמן גדעון וכטמן. מתחתיו, על הדלת עצמה, תלויה מודעת האבל שבה כתוב בפשטות "יונה פישר — איננו. ארונו יוצב במוזיאון תל אביב לאמנות". ב-3 במארס השנה פישר מת בביתו, אחרי כמה ימי גסיסה כשלצידו נחמה, האישה שליוותה את פועלו האמנותי לאורך שני עשורים ובשנים האחרונות הובילה אותו בכיסא גלגלים לתערוכות

ואירועים. הוא היה בן 90 במותו.

"20 שנים הייתי מתלווה אליו במפגשיו עם אמנים. הוא היה סלקטיבי. לקח לו זמן להסכים לאצור תערוכה לאמן", אומרת נחמה, שתיעדה בטלפון הנייד שלה הקמות של תערוכות וגם ערכה אותן לסרטים. "הוא התעניין בתהליך ההתפתחות של האמן — איפה התחיל, מאין בא, מה היה לו לומר, לאן יתקדם ומה כתב היד שלו. הוא הניע אמנים להמשיך וליצור. היה גדול בזה. הוא קרא את האמן אחרת ממה שהאמן קרא את עצמו. כשהייתי מתלווה אליו להקמה של תערוכות הייתי אומרת לו, 'יונה, איך שהעיניים שלך רואות הכול, פחד! מפגשים עם אמנים נחשבו בעיניו לשיאים של עניין. בשבילי זו היתה השתאות אחת גדולה. לראות איך בדים ואובייקטים שמפוזרים בסטודיו הופכים לתערוכה, רגעי קסם".

נחמה אוטוטו בת 83, אבל נראית הרבה פחות. היא

היתה בת הזוג היציבה היחידה בחייו של פישר. "אם הייתי נענית למזג המתבודד של יונה הוא היה יושב כל היום ומקשיב למוזיקה קלאסית. אני, כפי שאתה רואה אותי, לא יכולתי לתת לזה לקרות", היא אומרת. "מה זה פה, מוות שקט בעודו בחיים? הייתי השנורקל שלו לחיים שמחוץ לבית. כל עוד הראש עובד וכוחו במותניו חשבתי שעליו להמשיך ולאצור. שמחתי שהחליט לאצור לעליזה תערוכה".

עליזה היא עליזה אולמרט (גילוי נאות: היא חברה אישית שלי), והתערוכה שלה, "עבודות", שמוצגת בימים אלו בגלריה לאמנות באום אל־פחם, היא האחרונה שפישר אצר בחייו. היא נפתחה בשבוע שעבר, חצי שנה לאחר מותו. "התערוכה של עליזה דרבנה את יונה לחיות. הזרימה לו חמצן", אומרת נחמה. אולמרט מוסיפה: "כשסיפרתי ליונה שהתערוכה עומדת להיפתח באמצע ספטמבר, הוא ענה בהחלטיות 'רק קחי בחשבון

שלתערוכה עצמה אני כבר לא אגיע'. באותה פגישה הצגתי לו סדרת צילומי עבודות ופתאום נשמע בחדר הדהוד כל כך עמוק, צלול ומְחַכֵּים. מילותיו האחרונות במעמד זה היו: 'כשתללו את התמונות זכרי היטב, שהחלל הוא המנחה האולטימטיבי לאיכותה של תערוכה'."

עבודות ראיות

לא תמיד היתה אולמרט מקובלת על הקליקה האמנותית מקומית. לאורך השנים, בעיקר כשאהוד אולמרט כיהן כראש הממשלה, טענו נגדה שרק בגלל הכוח הפוליטי של בעלה אנשים רכשו ממנה עבודות. "עליזה", מציינת נחמה, "יונה אמר לך בביקורו בסטודיו שלך שהעבודות שלך ראיות. 'ראיות' — שימי לב למילה. כל מילה אצלו היתה מדודה. יונה באמת הצר על כך שכמה מהעבודות הראיות שראה יישארו 'יתומות' בגלל מגבלות החלל באום אל פחם".

חרה לי כשיונה סיפר לי שגילה בשעתו עניין בכמה עבודות שלי שהיו תלויות בלשכת ראש העיר בירושלים, ומטעמים שלא קשורים לעניין נמנע מליצור איתי קשר", אומרת אולמרט. "ספגתי כמה סירובים בניסיונות להציג בישראל ומעולם לא פונקתי על ידי ביקורת האמנות המקומית. אחרי שנים של תהייה אם להציג או לא להציג בארץ, מופיע פתאום יונה ששמח לאצור לי תערוכה, זה ממש לא היה לי מובן מאליו. זכיתי בליטוף ובדיאלוג פורה. הרגשתי מובנת. יונה חשף במילים את החוט המאגד בין עבודות שיצרתי בתקופות שונות. למשל, הוא הצביע על הקווים המשותפים בין ציורי המטוסים והציורים האבסטרקטיים שלי. 'זה אותו תת מודע, אותה היד, ואותו הקו', היה אומר".

"לעובדה שהתערוכה ממוקמת באום אל־פחם היה ערך מוסף לגביו", אומרת אלמנתו. ואולמרט מוסיפה: "הוא נתן בכך ביטוי לעמדותיו ולאמירות שלו בדבר ההזנחה

המתמשכת את ערביי ישראל, שגם אני הייתי שותפה להן".

פישר אצר את התערוכה בשיתוף עם כרמית בלומנזון. "השידוך שנוצר היה עבורי כמעין נובע", היא אומרת. "אתה חש את התשוקה לאמנות בכל משפט ומילה של יונה. שנינו הסכמנו שהמפגש עם העבודות של עליזה היה מאוד מפתיע לטובה. ככל שהרמנו את השמיכה הזו גילינו עוד עושר וגוון. יונה טען שהיא אמנית בשלה לתערוכה מוזיאלית ועניין אותו למקם אותה במפה של האמנות הישראלית".

אולמרט מדגישה: "יונה התווה את הקונספט של התערוכה ובחר מבין העבודות את אלו שנגזרות ממנו. הוא הספיק לבחור בין שלל העבודות שבאו בחשבון את אלו שיהיו מותאמות לגודל החלל שעמד לרשותי בגלריה. בין השאר הוא הדגיש בפנינו שלא צריך להעמיס. 'המרווח הוא קריטי', הורה לפני שעצם עיניים

והובל על ידי נחמה לחדר השינה ממנו שכבר לא יצא".

סעיד אבו שאקרה, מנהל ומייסד הגלריה באום אל פחם, התיידד עם פישר בשנים האחרונות לחייו. "רציתי שיונה ישמש כקטליזטור לעליזה, כדי שהיא תמשיך לעבוד על עוד יצירות שיתפתחו במהלך הקשר ביניהם", הוא אומר. "בשנה האחרונה יונה רכש עבודות של אמנים ערבים מהגלריה, אשרף פואחרי למשל. הכרתי אדם רציני. מקצוען. מי שנחשב לחשוב ביותר בזירה האמנותית בישראל. בתערוכה של דוריס ארקין באוגוסט 2021 עשיתי קבלת פנים לאמנים שהציגו והוא בא אלי הביתה בכיסא גלגלים וככה הפכנו לחברים. מאוחר יותר הוא גילה עניין באמנות פלסטינית עכשווית ובא לראות אמנים חדשים. הערכתו אותי בזכות הכוח שלו מול הצניעות שלו. יש לו עוצמה גדולה ושקטה. הוא לא השקיע כלום בשביל לקבל את הכבוד שזכה לו. כמה חודשים לפני שנפטר, יונה הצטרף לסיור במוקטעה יחד

עם אנשי שמאל דורשי שלום. שבוע אחרי השבעה
נחמה הזמינה לביתה נציג של הרשות הפלסטינית, ד"ר
זיאד דרוויש, בן דודו של המשורר מחמוד דרוויש,
לדיאלוג בין אמנים ישראלים ופלסטינים".

אולמרט מספרת שהפקידה אצל פישר את יצירותיה
באמון מוחלט: "לא היה מקום להתווכח על הבחירות
שעשה. גם אם פה ושם עבר בי ספק לגבי הקשר בין
ציורים מסוימים — יצאתי מנקודת הנחה שהאיש יודע
מה הוא עושה". בלומנזון מספרת ש"יונה חשב שיש
יתרון בכך שעליזה לא נבלעה בסצינה האמנותית, זה
איפשר לה בעצם לשמר חופש. היא לא הייתה שייכת
לשום קליקה של אמנים. מתחילת דרכה היא היתה
שחקנית בודדת בגזרה הזו. סולו. יונה העריך את
העובדה שהיא שימרה את האוטנטיות שלה".

מאחת הפגישות עם פישר, שהתקיימה בסטודיו של
אולמרט נותר סרט בן כמה דקות שמוקרן בתערוכה.

"באחד הרגעים", מספרת נחמה, "כשיונה אמר לעליזה שהשימוש שלה בצבע הוורוד מזכיר לו את הגוון הוורוד בעבודותיו של רפי לביא, עליזה נתנה לו תשובה יפה, אמרה ש'לאף אמן אין קושאן על אף צבע'. אני יודעת שלא כל אחד היה מעז להתעמת עם יונה בענייני אמנות. יונה תמיד היה מתאהב קודם כל ביצירות ובעקבותיהן באמן שיצר אותן. יצאו לו מזה חברויות שלא כולן היו מובנות לי".

מפריז עד אשדוד

פישר נולד ב-1932 בתל אביב. ב-1947 עבר להתגורר בפריז, שם שימש אביו, מוריס, כמזכיר המדיני של הסוכנות היהודית. בפריז הוא התוודע לראשונה לעולם האמנות. בהמשך הוא למד אוצרות בהולנד. ב-1954, כשחזר לארץ, החל את דרכו המקצועית בבית הנכות בצלאל בירושלים. כשמוזיאון ישראל הוקם, האוסף מבית הנכות עבר אליו ופישר יחד איתו. בין 1965 ל-1991 הוא היה האוצר הראשי של המוזיאון, תפקיד שבמסגרתו

העלה תערוכות פורצות דרך, חשף בפני שוחרי האמנות בארץ אמנים בינלאומיים מן השורה הראשונה כמו מרסל דושאן וכריסטיאן בולטנסקי, וגם גילה וליווה אמנים ישראלים שהפכו לחשובים ביותר בדורם, בהם אביבה אורי, אריה ארוך, לאה ניקל, משה קופפרמן, יגאל תומרקין, רפי לביא ומשה גרשוני.

פישר מזוהה עם אמנות מושגית ועם דלות החומר, עוד לפני ששרה ברייטברג־סמל טבעה את המושג. ב-1971, בתערוכה "מושג + אינפורמציה", שהיתה התערוכה המוזיאלית המושגית הראשונה בארץ, הוא בחר בעבודות ניסיוניות ותלויות זמן. בין השאר הוצג שם בד מתוח בחלל שהאמן יצחק דנציגר פיזר עליו זרעים, ואלה נבטו וגדלו בזמן הצגת התערוכה כמעין רישום חי בעל מסר אקולוגי מובהק. "לא היינו מגיעים לאן שהגענו בלעדיו", אומרת הגלריסטית הוותיקה נעמי גבעון.

בתחילת שנות ה-90 כיהן פישר כאוצר הראשי של מוזיאון תל אביב. בעשור האחרון לחייו שימש כאוצר, ובהמשך כיועץ, במוזיאון אשדוד לאמנות. "הוא עסק בהבניית הקאנון של המודרניזם הישראלי והפך לדמות מובילה בניסוח קאנון האמנות בישראל", אומרת האוצרת הנוכחית של מוזיאון אשדוד, רוני כהן בנימיני, שעבדה לצידו. "הוא היה שותף מלא בתהליך היצירה, כמי שמנהל דיאלוג אינטימי ומתמשך עם אמנים ומכיר היטב מה מסתתר מתחת לפני השטח של כל גוף יצירה".

"פעם ביקשתי מיונה שיבוא לראות אוסף ב'בית אורי ורמי נחושתי' בקיבוץ אשדות יעקב שלא היה מוזיאון מוכר", מספרת עידית עמיחי, מנהלת בית לאמנות ישראלית, המכללה האקדמית תל אביב יפו. "היתה לו יכולת אלוהית להגיד מה אפשר למכור ומה אסור למכור לאספן. היכולת שלו למיין ולבחור היתה נשגבת. בכסף

שהתקבל מהמכירות שופץ המקום בלי לפגוע ביצירות המוזיאליות שיונה דרש להשאיר. בית אורי ורמי, כמו מוזיאון אשדוד אחר כך, היו חשובים לו לא פחות ממוזיאון ישראל ומוזיאון תל אביב. מבחינת עולם האמנות הקטן שלנו בישראל יונה פישר היה כמו מלך, דמות מיתולוגית ומטאורית".

אמיתי מנדלסון, אוצר בכיר לאמנות ישראלית במוזיאון ישראל, נזכר: "כשהגעתי למוזיאון ב-1995 יונה פישר היה כבר מזמן אגדה. סוג של נוכחות רוחנית, האב המייסד של תחום האוצרות של האמנות הישראלית, קובע הקאנון. הנוכחות הממשית, האמיתית, שלו החלה מבחינתי לפני כחמש שנים כשיונה יזם את הרעיון לאצור יחד תערוכה של אריה ארוך, שהיתה מעין ביקור חוזר בתערוכה הרטרוספקטיבית שהוא אצר לו ב-1976. הנכונות של יונה לקבל אותי כשותף שעובד יחד איתו, הפתיחות והפירגון שלו הדהימו אותי. אני

חשבתי שאהיה מעין מפיק, שוליה של האוצר הגדול, שהיה חבר קרוב של ארוך והכיר כל רז ביצירתו. אבל יונה לא ראה את זה ככה. הוא עבד בשיתוף, בתחושה של קולגיאליות. הוא היה מודע לגדולתו ולהערצה שרוחשת סביבו אך זה לא הפך אותו לאדם מתנשא. הוא האמין בחופש יצירתי ואוצרותי, בתעוזה. ובניגוד למה שחושבים רבים, הוא לא היה רק מודרניסט או חסיד של האוונגרד. לצד אמנים כמו קופפרמן, אורי או גרשוני שהוא טיפח, הוא גם היה מעריץ נלהב של אביגדור אריכא, אמן פיגורטיבי בעיקרו, שלא היה קשור להלך הרוח של 'דלות החומר' או האמנות המושגית, והאמנות שנוצרת בפריפריה עניינה אותו לא פחות ממה שראה בתל אביב".

אולם לא כולם רואים את עבודתו כנטולת אינטרסים. גורם בכיר בעולם האמנות הישראלי אומר: "יונה היה האוצר הכי מוערך בישראל. כשמפרקים את הקונצנזוס

הזה, מבינים שמאחורי הדמות שלו היתה אישיות מורכבת שגם יצרה לא פעם היררכיות בעייתיות. לאורך השנים הוא סימן מי טוב ומי לא טוב ובמדינה קטנה כמו ישראל להיררכיות האלו יש השפעה ארוכת טווח. הוא גם לא בחל בשיתופי פעולה עם גורמים מסחריים כמו בנקים או חברות ביטוח. בהקשר זה ברור למה אצר תערוכה לעליזה אולמרט, שחלק מהיצירות שלה טובות, אבל יש עוד מאות אמנים כנראה טובים ממנה, שגם היו רוצים את החותמת של יונה פישר. זה מעיד על כך שהוא רצה להתקרב לקפיטל וידע איפה מרוחה החמאה. כקונטרה, בשנותיו האחרונות הוא אצר תערוכה לפסח סלבוסקי, אמן מעולה ויוצא דופן. בחוכמתו הפוליטית הוא ידע ליצור מראית עין שאף אחד לא יוכל לערער עליה".

גם מאיר אהרונסון, מייסד המוזיאון לאמנות ישראלית ברמת גן, מנסה להסביר את הבחירה של פישר להקדיש

את פרויקט האוצרות האחרון שלו לעליזה אולמרט.
"עליזה היא אמנית שעובדת הרבה שנים. יונה היה איש מאוד סקרן, כמעט כמו ילד, והיתה לו עין נהדרת. הוא בטח ראה עבודות שלה ואת ההתפתחות שלה כאמנית. וברגע מסוים החליט שהיא ראויה שהוא יטפל בעבודות שלה. אי אפשר היה להכריח אותו אף פעם לעשות שום דבר שהוא לא רצה. לפני 20 שנה היתה לה תערוכה מוזיאלית ראשונה במוזיאון רמת גן, וקרוב לוודאי שהתערוכה הנוכחית היא מבחינתו סוג של הכרה ביכולות שלה. כיוון שהוא לא השאיר מאמר בנושא, ניתן לנחש שהעבודה שלה הסתדרה עם האיכויות שהוא חיפש באמנות, כמו היכולת של אמן לטפל בנושא מסוים בצורה מעמיקה, מתמשכת ומתפתחת".

עידית עמיחי מדגישה את המסירות העמוקה שלו לעבודתו. "אני משווה אותו למלכה אליזבת שקמה ממיטתה להכתיר את ראשת הממשלה החדשה של

בריטניה ויומיים אחר כך נפטרה. כך היה עם התערוכה של עליזה. אני מרגישה שיונה הקדיש את חייו לאמנות הישראלית וכך גם סיים את חייו".

ואלמנתו נחמה מסכמת: "ביום שבו יונה נחלש התעקשתי שעליזה וכרמית יגיעו אלינו הביתה לסיכום עבודת האוצרות. בהמשך, תוך כדי הקמת התערוכה, בפעם הראשונה בלעדיו, שיננתי לעצמי כמה מהכללים שלמדתי ממנו. נזכרתי שהוא נהג לומר 'צריך לשמור על הקירות'. נדמה לי שיונה היה מרוצה אם היה מגיע לאום אל־פחם ורואה את התוצאה. הוא היה מתמוגג".